
Preben Munthe: Populister og originaleøkonomer

Tano Aschehoug, 1999. 160 s.

Nationalekonomin är inget slutet fack. Kvinnor och män som vill uppträda som nationalekonomer behöver inte visa någon formell behörighet så som läkare eller advokater måste göra. Särskilt i kristider kommer amatörerna och populisterna fram. Med profetens entusiasm sprider de sitt budskap till folket om hur krisen kan övervinnas. De kan ha bra idéer, men det är ofta svårt att avgöra när en amatör är förryckt och när han har något vettigt att komma med.

Från dessa utgångspunkter granskar Preben Munthe i *Populister og originale økonomer* några av de mesta kända originalen. Här finns dels amatörer som Silvio Gesell, Clifford Hugh Douglas, Waddill Catchings och William Trufant Foster, men också högt aktade ekonomer som Irving Fisher och Ragnar Frisch, som i vissa avseenden tedde sig märkliga.

Räntefri ekonomi

Silvio Gesell (1862–1930) var autodidakt, född i Tyskland och utvandrad till Argentina som 24-åring. I *Who's Who in Economics* sägs att han var "considered a crank until Keynes rehabilitated him and others of the 'brave army of heretics' in the *General Theory*". Mest känd är han för sina idéer om en räntefri ekonomi.

Pengar som hamstras skapar ingen efterfrågan men underkonsumtion och kris. Detta ville Gesell undvika, och han resonerade på följande sätt.

Om människor använder sina pengar till att köpa fysiska föremål förlorar de varje år lika mycket som värdet av varornas förslitning. Denna värdeminskning uppskattade Gesell till 5 procent per år. Om spararen i stället håller kontanter

uppstår inget sådant svinn. Detta är därför fördelaktigare ur den enskildes synvinkel.

För att jämställa de två placeringsformerna måste det införas pengar som också förlorar i värde (*Schwundgeld*), och värdeminskningens procenten måste vara densamma, d v s 5 procent. Då finns inget incitament att hamstra sedlar. I stället ökar utbudet av lånemedel, och räntan pressas ned till noll om utbudet ökar tillräckligt mycket. Resultatet skulle bli att den arbetsfria inkomsten skulle försvinna. Dessutom hade Gesell ett resonemang som ledde till att även konjunktursvängningarna skulle försvinna. Försök att omsätta Gesells idéer i praktiken förekom på lokal nivå.

Social kredit

Mellankrigstidens kanske mest kände profet var "major Douglas", d v s Clifford Hugh Douglas (1879–1952). Keynes nämner honom med förbehåll i *General Theory*: "Som menig soldat, men inte som major i den tappra armén av kättare, har han emellertid knappast grundlagt ett rättmätigt anspråk att stå i samma led som Mandeville, Malthus, Gesell och Hobson..."

Douglas hade fått i uppdrag att lägga om räkenskapssystemet vid RAFs fabrik i Farnborough. Då upptäckte han att det som fabriken betalade ut i löner till sina anställda och utdelning till sina ägare var mindre än det som fabriken producerade såldes för. Anställda och ägare fick med andra ord inte tillräckligt med köpkraft för att kunna köpa det som de själva hade skapat. Även i alla andra fabriker var löntagarnas och kapitalägarnas inkomster mindre än produktionsvärdet. Därför uppstod underkonsumtionskriser!

Douglas tankefel var naturligtvis att han inte var införstådd med nationalräkenskaperas grundprinciper och bortsåg från att ett företags utgifter för förbrukningsvaror blev löne- och kapitalinkomster i tidigare led.

Hur som helst, som botemedel för att fylla gapet propagerade Douglas för en *social kredit*. Denna kunde ta formen av ett inkomstillskott till alla medborgare, en minskning av företagens kostnader eller en subvention till konsumenterna. ”Krediten” var i själva verket en gåva.

Douglas hade stor framgång bland publiken, och i Kanada styrde ett socialt kreditparti ett par delstater i många år. År 1935 anlände han som en furste med följe på besök till Norge, men här fanns Frisch, Colbjørnsen och andra kritiska granskare som tog ned Douglas på jorden.

Pris för nedsabling

Waddill Catchings (1879–1967) och William Trufant Foster (1879–1950) var två amerikaner som liksom många andra ”visste” hur mellankrigstridens kriser skulle lösas. De skrev tidningsartiklar och böcker om detta, men fackfolk lyssnade inte. För att råda bot mot obemärktheten tillgrep de en ovanlig metod. De utlyste en tävling med ett pris på 5 000 dollar till den som skrev den mest nedgörande kritiken av deras bok *Profits*.

435 tävlingsbidrag kom in, och flera framstående personer deltog. Alvin Hansen vann inte men fick ett hedersomnämmande, och vid prisutdelningen förklarade arrangörerna att hans långa essä *Business Cycle Theories* skulle ges ut som bok, vilket också skedde.

Grundtanken hos Foster och Catchings var att efterfrågan var för dålig, dvs en underkonsumtionsteori. ”Köp mer” var det politiska budskapet, dvs samma som Keynes kom med några år senare.

Fishers vattenmaskin

Irving Fisher var ingalunda amatörekonom, men han var en särpräglad person som engagerade sig inom en mängd områden utanför sitt fack. Även inom det senare intog han i några frågor oortodoxa ståndpunkter, som hade nära beröringspunkter med bl a Gesell och Foster och Catchings. Munthe karakteriserar honom som ”en fremragande analytiker og samtidig en gammeltestamentlig, enøyd profet”. Nykterhetsfrågan, vegetarism, friskvård, rashygien, kalenderreform, kartprojicering och fredsfrågan är exempel på sådant som Fisher engagerade sig i med liv och lust vid sidan av sin verksamhet som nationalekonom.

Till sin doktorsavhandling *Mathematical Investigations in the Theory of Value and Price* hade Fisher fogat en vattenbaserad apparat som han byggt själv, en ”hydro-static price-determination machine”, som skulle åskådliggöra prisbildningsprocessen. Vattenmassorna steg och sjönk med priserna, och genom ett sinnrikt system påverkade förändringar på en marknad de andra marknaderna. Apparaten sågs som ett viktigt utslag av vetenskaplig verksamhet och skulle visats på världsutställningen i Chicago 1893, om den inte hade fördärvats under transporten.

Fishers apparat är inte den enda konstruktionen av liknande slag. Munthe pekar på A W Phillips vattenmaskin vid London School of Economics som det kanske mest kända exemplet. Phillips apparat återgav Keynes system.

Norskt ”omsättningsverk”

Ragnar Frisch (1895–1973) är den siste av de ekonomer som finns med i Munthes bok. Kapitlet om Frisch ger glimtar av hans personlighet, av hans idéer och av den ekonomiska verkligheten och politiken i Norge. Hans personlighet sammanfattar Munthe på följande vis:

”Frisch hadde ett sterkt trosbehov, ikke bare i religiøse spørsmål, men også i politiske. Han følte seg som korsfarer for egne idéer, i kamp mot bakstrevere. Ikke så sjelden løp trosbehovet av med ham; han ville att motstanderne skulle være mer bakstreverske enn de var. Om han ikke direkte oppkonstruerte sine fiender, så pynet han i alle fall på dem. Han ble korsfarer i en verden som han selv skapte.”

Frisch møtte Ole Colbjørnsen, och tillsammans kom de att påverka 30-talets norska krispolitik. Colbjørnsens tänkande hade sina rötter i sovjetisk planekonomi och brittisk debatt, medan Frisch var starkt påverkad av amerikanska ekonomer, bl a Irving Fisher och Foster och Catchings. I praktiken var det Colbjørnsen som gav krisprogrammet realism. ”Frisch var for upraktisk, og hade for svak politisk teft”, säger Munthe.

Både Colbjørnsen och Frisch menade att det krävdes mer inslag av planmässighet i statens ekonomiska politik. För

Frisch var också en kreditexpansion ett centralt element.

Ett av förslagen i krisplanen som kom från Frisch gällde upprättandet av *Norges omsetningsverk*. Marknaden behövde kompletteras med ett ”omsättningsverk” som skulle administrera direkta byten av varor. Detta skulle ge totalt fler transaktioner än vad marknaden ensam klarade av. Skälet var att vid direkta byten kunde man diskriminera, vilket var svårt i marknadsekonomin.

Munthes bok ger nöjsam läsning. Trots den ovanliga vinklingen är det en seriös bok. De originella idéer som behandlas har i viss utsträckning omsatts i praktiska experiment och ekonomisk politik, och därför blir de ofrånkomligen intressanta. Det är emellertid inte bara udda och avvikande tankar som tas upp, även om jag i denna anmälan främst uppehållit mig vid sådana.

BO SANDELIN